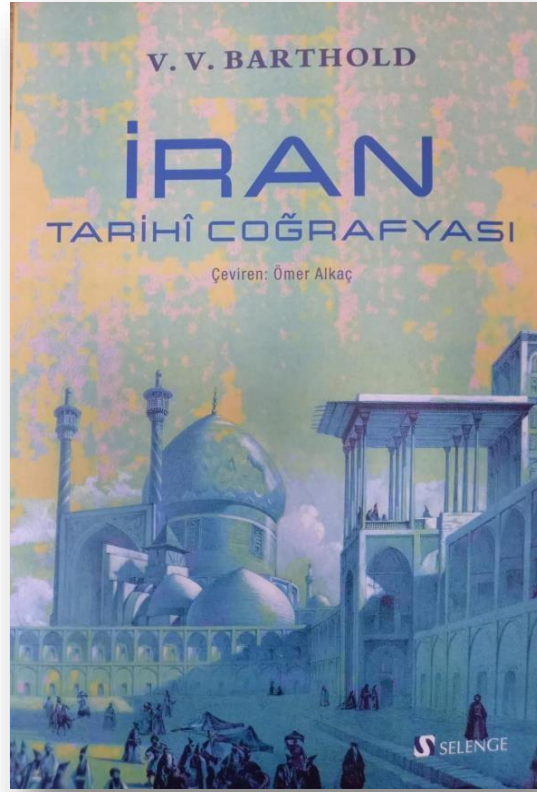

İRAN

TARİHÎ COĞRAFYASI

Barthold, Vasiliy V., İran Tarihi Coğrafyası, çev. Ömer Alkaç,
1. Baskı, İstanbul, Selenge Yayınları, 2022.

ALEYNA DURMUŞ*

* Erzurum Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ortaçağ Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, 210521010, e posta: aleyna.durmus77@erzurum.edu.tr

15 Kasım 1869'da Petersburg'da dünyaya gelen 1930'da Leningrad'da vefat eden, toplam 700'e yakın eser veren Rus Türkolog ve şarkiyatçı Vasiliy Vladimiroviç Barthold'un kaleme almış olduğu, 1903 yılında Petersburg'da Rusça yayımlanmış "İran Tarihi Coğrafyası" isimli eser, Ömer Alkaç'ın çevirisiyle 2022 yılında Selenge yayınlardan tekrar ilim dünyasına sunulmuştur. Bu eser, toplamında on beş bölümden oluşmaktadır. Yazar, bölümlerin içeriklerine göz atmadan önce bu eserin yazılma amacına dair kısa bir giriş yapmıştır.

Birinci bölüme baktığımızda "Baktriya, Belh ve Tohâristan" başlığı altında İran'ın en eski merkezinin Baktriya adı, bu uygarlığın diğer devletlerle olan ilişkileri ve Zerdüştlükten etrafıca bahsedilmiştir. Şehirlerdeki eski yerleşimler (camiler, binalar, pazarlar) aktarılmıştır. Eski Baktriya'nın ülke nezdinde günümüze nazaran farklı olduğu, Arap coğrafyacılarının eserleri çerçevesinde yerleşimler ve bu yerleşimlerin adlandırılmalarına değinilmiştir.

Kitabın ikinci bölümünde Merv ve Murgâb Havzası anlatılmaktadır. Kentlerin coğrafyası hakkında verdiği detayların sonrasında bölgedeki kalelerden, nehirlerden, dağ ve tepelerden, camilerden, meyve sebze yetiştiriciliğinden bahsedilmiştir. Eski İran ile günümüz İran karşılaştırılmış, Selçuklu yapılarından bahsedilmiştir.

Üçüncü bölümde, Herat ve Herîrûd havzasından bahsedilmektedir. Kuzeybatı Afganistan olarak adlandırılan bu bölgenin İngiliz Sınır Komisyonu üyelerinin araştırmalarının hedefi haline geldiği, Herât şehrinin kuruluşu, Moğol hâkimiyeti sonrasında Herât'ın coğrafyası ve gelişimden bahsederek tarihte kimler tarafından saldırıya uğradığı belirtilmiştir. Son olarak da yazar Herîrûd Nehri'nin genel anlamda coğrafyasından bahsedip bölümü bitirmiştir.

Dördüncü bölümde Sistan, Afganistan'ın güneyi ve Belûcistan bölgelerine değinilmiştir. Bu bölgelere giden yollardan, yol üstündeki yapılardan ve Sistan'ın Herat'ın bir parçası olarak adlandırıldığından söz edilmektedir. Bölgelerin coğrafi özelliklerinden bahsederek coğrafi koşulların hangi yaşam şartlarını zorunlu kıldığı anlatılmaktadır. Tarih boyunca farklı devletlerin ilgi odağı olan bu bölgelerin devletler nazarındaki önemi ortaya konulmuştur. Bölgenin coğrafyası, nehir ve suları anlatıldıktan sonra yazar, tam tarih vermeden yakın gelecekte buraların Afganistan sınırlarına tamamen dâhil edileceğini belirtmiştir.

Yazar, kitabın beşinci bölümünü Horasan bölgesine ayırmıştır. Aryanların etnik kökeni hakkında kısa bilgi verdikten sonra bu bölgedeki şehirlerden bazılarını, özellikle Orta Çağ kaynaklarında yer alan şehirleri ele almıştır. Bölgenin tarih sahnesindeki önemini ve yerini uzunca anlatmıştır. Hangi devlet adamlarının şehri nasıl ele geçirmek istediğinden ya da geçirdiğinden bahsetmiştir. Akabinde eski Nişabur'un tarihi coğrafyası, yaşam koşulları, dinî inanışları gibi konuları ele aldıktan sonra Sultanabad bölgesini Horasan'ın diğer bölgeleriyle iklim açısından karşılaştırıp incelemiştir.

Altıncı bölümde Kûmis ve Gürgân bölgelerini ele alan yazar, Fars kültüründen de kısaca bahsetmek suretiyle bölümü sonlandırmıştır. Yazarın, yedinci bölümde incelediği şehirler Rey ve Hemedan olmakla beraber bu şehirlerin gelişimi, mezheplerin şehirlî ve köylülere üzerindeki etkisi ve burarlarda yaşanan anlaşmazlıklar hakkında bilgiler vermiştir. Yazar, Moğol istilası sonrası şehri detaylı bir şekilde inceleyerek Tahran'ın dinî mimarisinden ve burarlarda kimlerin yaşadığından bahsederek bölümü sonlandırmıştır.

Sekizinci bölümde yazar, Aryanların Kuhistan, Kirman ve Mekrân bölgelerine Sistan'dan geçmiş olabileceklerini savunmuş, Horasan bozkırlarından bahsederek bazı kelimelerin etimolojisine inmiştir. Bölgelere yapılan baskınlardan da söz eden yazar, yaşam şartları ve mimarî yapıyı anlatmış ve bölümü yoğun nüfusa sahip şehirler ve onlara verilen isimlerden söz ederek noktalamıştır.

Dokuzuncu bölümde Fars bölgesi, Aryanların kurdukları devlet ve Perslerle olan ilişkileri hakkında bilgiler sunulmuştur. Fars'ın coğrafyası, tarih sahnesindeki önemi ve bölgeye dâhil olan şehirler, yapılar ve burada yapılan ticarete yer verilmiştir.

Onuncu bölüm İsfahan, Kâşân ve Kum şehirlerine ayrılmıştır. Yazar bu bölgeleri anlatırken akıcı bir üslup kullanmıştır. Aynı zamanda bölge için o dönemde herhangi bir öneme sahip olmadığı düşüncesindedir. Bu bölgelerin etimolojisinden sonra coğrafyaları incelenmiştir. Daha sonra ele alınan konu ise Timur ve Safevilerin bölgedeki icraatları olmuştur. Son olarak da bu şehirlerin nüfusları birçok açıdan ele alınmıştır. Eserin on birinci bölümünde Luristan ve Hûzistan havzası, coğrafyası, sınır komşuları, ticaret ve burada hangi etnik gurupların yaşadığı anlatılmıştır. On ikinci bölümde yazarın belirttiği tabirle Asya'nın en eski uygarlık merkezi olan Mezopotamya anlatılarak Kürtler hakkında ayrıntılı bilgilendirme yapılmış ve Selâhaddin Eyyûbî'nin Kürt olabileceğinden bahsedilmiştir. Arapların Mezopotamya'ya verdikleri zararlar,

İslamî fetihler sonrası Kûfe şehri ve burada yaşanan hâkimiyet mücadeleleri ve Bağdat'ın Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi gibi konular bu bölümün önemli noktalarıdır.

Kuzey Hemedan Dağları on üçüncü bölümün temelini oluşturmaktadır. Bölgeye Arap coğrafyacılarının bakışı, Kazvin ve Sultanîye şehirleri detaylı olarak bu bölümde ele alınmıştır. On dördüncü bölümde ise Azerbaycan ve Ermenistan topraklarından söz edilerek Ermenice ve Süryanice kaynaklar çerçevesinde etimolojik incelemelere yer verilmiş, İran Moğollarının Tebriz'e etkilerinden ve imar faaliyetlerinden bahsedilmiştir. Yazar, İran sınır komşusu Azerbaycan ve Ermenistan hakkında bilgi vermiş ve kaynaklarda Nahçıvan ve Kars hakkında çokça bilgi olduğundan söz etmiştir. Şehirlerin serveti dolayısıyla yağmalanmalarından da bahsederek İran'ın Sasani hâkimiyetinde olduğu döneme de kısaca değinerek son bölüme geçmiştir.

Son bölümde İran'ın diğer bölgelerinden farklı olan Gilân ve Mâzen-derân bölgelerinden bahsedilmiştir. Müellif bu bölgenin coğrafyası, bitki örtüsü ve yaşam standartlarından söz ettikten sonra adını İslam fetihlerinden sonra alan Taberistan'dan bahsetmiştir. Bu bölgeleri anlattıktan sonra diğer dağlık bölgeleri de maddeler halinde açıklamıştır. Bugün ki Gilân'ın başlıca şehirlerinden bahsederek bu şehirlerde yaşanan mücadelelerden, tarihteki öneminden, yaşayan topluluklardan ve İran için öneminden bahsedilmiş ve eserin kaynakça kısmına geçilmiştir.

Barthold eserini Farsça, İngilizce ana kaynaklar çerçevesinde oluşturmuştur. Eserini oluşturmasında Rusça kaynaklarında önemi büyük olup, Batı dillerindeki birçok çalışmadan da faydalanmıştır. Çevirmen de bu eser için yazardan farklı kaynaklar kullanmıştır. Eserini elde edilen bulgular çerçevesinde ortaya koyması ve İran'ın tarihi coğrafyasını ayrıntılarıyla açıklaması bu eseri önemli kılmaktadır.